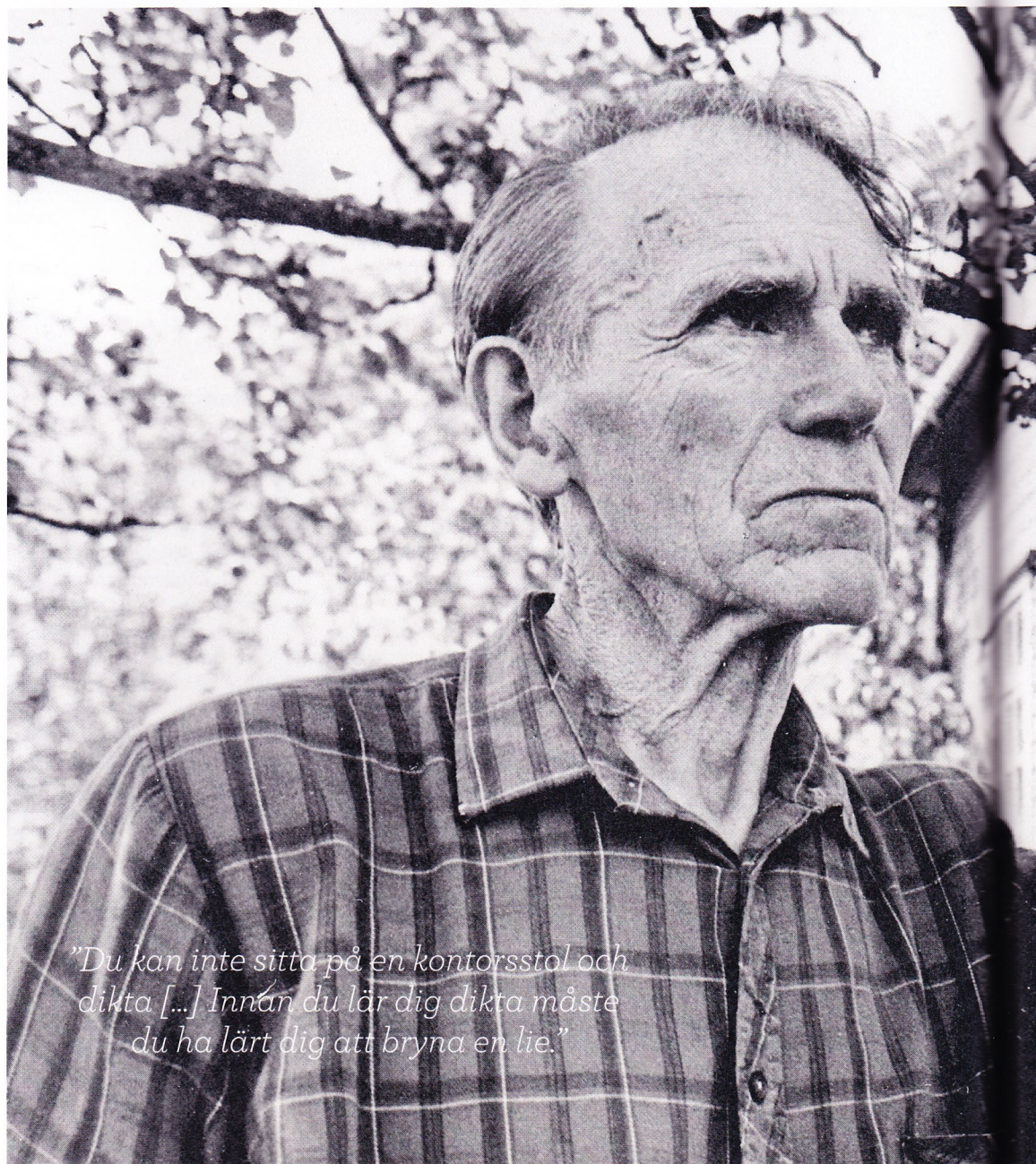

Den poetiske äppelodlaren

När den hyllade norske poeten Olav Hauge dog upptäcktes ett stort antal dagböcker, som förmodligen överträffar dikterna i betydelse.

Av Olle Abrahamsson

"Du kan inte sitta på en kontorsstol och dikta [...] Innan du lär dig dikta måste du ha lärt dig att bryna en lie."

Olle Abrahamsson är tidigare rättschef i justitiedepartementet.

Mer än en författare har fått se sitt verk överkuggas av biografiska data. Almqvists märkliga levnadsbana skymmer sikten för hans litterära betydelse. Hamsuns och Pounds moraliska tillkortakommanden grumlar bilden av deras stilistiska och poetiska kvaliteter.

Ett säregt levnadsöde som kunnat avleda fokus från det litterära verket hade även den norske poeten och äppelodlaren Olav H Hauge (1908–1994). Från vaggan till graven rotfäst vid ett småjordbruk djupt in i Hardangerfjorden, enstörig, på gränsen till folkskygg och långa perioder intagen på mentalsjukhus åstadkommer Hauge ett i ordets bokstavliga bemärkelse enastående författarskap. På det ålderdomliga språk som ironiskt nog kallas nynorska skriver han dikter som får kräsna läsare som Jon Fosse, Tomas Tranströmer och Robert Bly att häpna. Den sistnämnde blir så betagen i den skrivande Hardangerbonden att han publicerar dikten "Admiring Olav H. Hauge in Ulvik", där en avslutande mening lyder: "I am proud to know him, this old man late in life."

Redan som 16-åring har Hauge avverkat bokbeståndet i Ulviks folkbibliotek, och han förblir genom livet en bokmal av rang. Tidigt bekantar han sig med kinesiska poeter, kristna mystiker, engelska romantiker, Swedenborg, Hölderlin, Kierkegaard, Ibsen, Strindberg, Hamsun, Kafka och Eliot. Han beundrar Emerson, vars essä *On selfreliance* han ännu som åldrad man finner vara det starkas-

te stycke text som någonsin skrivits. Främst kom han att sätta Vilhelm Ekelund, som från 1950-talet blir Hauges alltid närvarande husgud; han gråter av rörelse när han läser sin idol och harmas över att svenskarna inte har förstått att rätt värdera sin ouppnåeligt store landsman.

Ett passionerat bokligt umgänge varje dag med världslitteraturens främsta ger Hauge en bred bas för hans eget författarskap. Han tar livsavgörande intryck, ändå vittnar varje rad han skriver om originalitet, om en uttryckets och innehållets egensinne med få motstycken i vår litterära samtid. Hauges oberoende hållning kom inte av sig själv utan var frukten av en medveten attityd. "Du skall ge fan i att fråga om dina tankar stämmer med andras" – den programförklaringen, avgiven i unga år, höll han livet igenom fast vid med förunderlig konsekvens.

Vid 85 års ålder gör han en anteckning som kastar ljus över hans utvecklingsgång: "Vad hade hänt om man inte hade fått läsa lite Schopenhauer i ungdomen? Hade man blivit en förstockad positivist?" Hauge hade i början av sitt myckna läsande på djupet påverkats av Bertrand Russell men tyckte sig senare komma till insikt om den logiska positivismens otillräcklighet. Hauge blev skakad av denna upplevelse och kom för återstoden av sitt liv att ifrågasätta varje filosofiskt, religiöst och politiskt program som gör anspråk på att kunna förklara en hel världsbild. En misstro >>

Olav Hauge.
FOTO: TOROLF ENGEN/TT

mot det alltför storslagna kommer till uttryck lite varstans i hans författarskap:

”Kom inte med hela sanningen/kom inte med havet för min törst/
kom inte med himlen när jag ber om ljus.”

I likhet med de kinesiska mästarnas utgår Hauges dikter ofta från en vardaglig situation, välbekanta föremål, arbetet på gården. Naturen besjålas, släggan, bakugnen, åran och metkroken förmänskligas. Om sågbocken kan det heta:

”Bålstark på skrevande ben/lyfter han nytillyxade horn/och vän-
tar på stockar och såg/stockar och såg./Han som själv varit en sva-
jande storm/en levande ljus dröm [...] Gud vet vad natten berättar
för honom./Gud vet vad han tänker på/där ute under stjärnorna.”

I 60-årsåldern konstaterar poeten att livets stormar ligger bakom honom men att också ett ensamt liv i vardagen, fjärran från vimlet, fattigt på händelser, kan vara värt att uthärda:

”den grå stilla dagen./sätta potatis, räfsa löv, bära ris,/det är så
mycket att tänka på här i världen,/ett människoliv räcker inte till./
Efter arbetet kan du steka fläsk och läsa kinesisk vers./Gamle Lae-
rtes beskar rosorna och/grävde runt fikonträdet,/och lät hjältarna slåss
vid Troja.”

Men bilden av den läsande trädgårdsmästaren som är sig själv nog var ingen idyll, inte ens sedan Hauge på 1960-talet som friskförklarad utskrivits från Valens hospital söder om Bergen. Där hade han i perioder tillbringat nära sex år av sitt liv, tidvis fysiskt fjättrad på stormavdelning, och med knapp nöd undgått ödet att lobotomeras till en lätthanterlig fåne. Av Emerson hade han lärt att inte klaga, ändå undslipper han sig frågan ”hur kan jag som inte levat något liv, inte kommit någon människa nära, säga något starkt och vackert om livet?” Så inträffar miraklet att kärleken sent omsider smyger sig in i poetens liv och gör ingrepp i mönstret av svartsyn och självförakt. För den oväntade lägesförändringen har han gripande uttryck:

”Jag var en båt/utan vind./Du var vinden./Var det i den riktning-
en jag skulle?/Vad bryr man sig om riktning/när man har sådan
vind.”

Den sena passion dikten anspelar på slutar olyckligt, men för den på ålderns höst allt mer uppburne Hauge finns ingen väg tillbaka till enstöringstillvaron. I ett brev 1976 lämnar han författarkollegan Jan Erik Vold den lakoniska upplysningen att ”Bodil Cappelin flyttade hit för ett år sedan [...] Hon vill vara här, säger hon.” Ett par år senare blir den 22 år yngre textilkonstnärinnan Hauges hustru. Han är då 69 år gammal.

Hauges samlade dikter gavs under hans livstid ut i flera upplagor. Detsamma gäller hans tolkningar av engelsk, tysk och fransk lyrik. Här återfinns dryga tjoget diktare som Hauge stod i ett nästan personligt förhållande till, bland dem Stephan Crane, Georg Trakl, Bertolt Brecht och Paul Celan. För både tolkningarna och den egna produktionen visste han vad som gällde: ”En dålig poet river bara spindelväven i trasor. En stor poet spinner den färdig och väntar på bytet.” En bra dikt måste enligt Hauge inrymma en medvetet framkallad spänning, märkbar under ytan, och detta om ämnet så bara utgörs av huskatten därhemma:

”Katten sitter på tunet när du kommer. Språka lite med katten.
Han är mer än andra varse vad som sker på gården.”

Med tiden blev Hauge erkänd som en viktig och nydanande poet. Lärjungar vallfärdade till diktarhuset i Ulvik och litterära priser östes över honom. Han som alltid hade misstrött akademisk utbildning blev inviterad till symposier med professorer, han släpades med i demonstrationståg och hans kärva stämma och profetiska

uppsyn exponerades vid uppläsningar, till och med i Kulturhuset i Stockholm.

Hauge blev kort sagt en offentlig person – men vägrade finna sig i det. ”Detta är inte mitt liv”, konstaterade han torrt. En väsentlig del av hans identitet var förankrad i seg norsk bondekultur, han kände sig bortkommen i urbana miljöer men han var också outsiders som motsatte sig allt slags påtvingad auktoritet. Till det han hade svårt att fördra hörde borgarklassens beredvilliga anammande av danska influenser i det norska språket. Hans linje var här som eljest den ståndaktiges, den icke kompromissbenägne:

”Jag står jag, ser du./Jag stod här i fjol med jag, ser du./Jag kommer att stå här jag, ser du./Jag tål det jag, ser du.”

Hauges styvsinta trots mot överheten tog sig många uttryck: ”Du kan aldrig få en akademiker att fatta att du kan någonting. Tro aldrig det. Han kan inte få in det i sitt huvud.” Och när Saul Bellow får Nobelpriset i litteratur 1976 nöjer sig Hauge med kommentaren: ”Intellektuell, skall inte säga något mer”.

Den blivande succéförfattaren Karl Ove Knausgård sökte 1990

upp Hauge för en intervju i en studenttidsskrift, omedveten om poetens sinesförfattning och skepsis mot bokmålstalande storstadsbor. I *Min kamp* 1 skildras hur illa besöket började. När Knausgårds medarbetare tar upp en kamera hålls han tillbaka med orden ”her skal faen ikkje takast noko bilete”, varefter Hauge i nåder dock går med på att en fråga får ställas. Medarbetaren presenterar då en invecklad förhandsformulerad fråga som även innefattar en smärre diktanalys. ”Da han var ferdig, sa Hauge uten å se opp at han ikke snakket om diktene sine.”

Hauge eftersträvade inte berömmelse och han hade en blygsam föreställning om vad han åstadkommit i livet. Som Carl-Göran Ekerwald framhåller i levnadsteckningen *Det stora självporträttet* (2011) var Hauge en sant frigjord människa utan mycken annan ambition än att hårda ut. Om han känt till Frans G Bengtssons essä *Vintermänniskan* skulle han ha instämt i dess äreminne över en anspråkslös men oböjlig lantbo och med gillande noterat slutorden: ”’Det är kallt’, mumla furorna vintrigt, ’men vi hålla oss gröna. Det blåser, men vi stå – vår tid ut.’”

Även om Hauge själv höll låg profil var han vid sin bortgång våren 1994 ansedd som en av sin tids främsta poeter. Han hade skapat något nytt och skänkt eftervärlden en diktskatt vars värde inte devalveras i första taget. Om hans insats som lyriker ändå löper risken att hamna något i skymundan är han själv främsta orsak. För efter Hauges död upptäcktes något som inte bara kastar ljus över dikterna utan som nära nog överträffar dessa i betydelse och märklighet. Fyndet utgjordes av drygt 80 anteckningsböcker, i vilka Hauge år för år hade skrivit ner sina tankar och iakttagelser över vida fält.

Det hedrar Norge som kulturnation att dessa dagboksanteckningar har gjorts tillgängliga i fem digra band, jämte en personförteckning på över 4 000 namn. En oavkortad svensk utgåva är nog för mycket att hoppas på. Men 2015 kom ett av Bodil Cappelin sammanställt urval, i översättning av Lars Molin. Till avdelningen svenska försummelser får däremot räknas att Hauges dikter till övervägande del saknar svensk tolkning. På tyska finns sedan 2012 Hauges *Gesammelte Gedichte* och på engelska utkom nyligen *Luminous Spaces*, en fyllig och vacker volym som innehåller de flesta av Hauges dikter med kommentarer och förklaringar jämte utsnitt ur dagboken.

I Hauges dagbok varvas till synes triviala händelser med brevvrelationer, aforismer, citat och tankar om politik, filosofi och religion. Här är historiens och samtidens mest betydande litterära verk

granskade och mätta med en måttstock som är alltigenom Hauges egen. Hans värdeomdömen inbjuder allt som oftast till invändningar, men att läsaren ännu efter 3 600 sidor delvis svårforcerad nynorska behåller sitt oförminskade intresse säger något om upphovsmannens snille.

Det var först genom dagboken som omvärlden blev fullt medveten om Hauges långa och svåra kamp mot sinnessjukdomen, mot "den andre mannen i mig". När anfällen kommer känner han "kosmisk energi", en "andens storm", blir våldsamt, tungomålstalande och förmår inte stå emot. Han konstaterar med Shakespeare att han är "too lightly timbered for so loud a wind". Samtidigt framgår det av dagboken att han inte skulle vilja vara utan den genom psykosen uppnådda kontakten med det övermänniskliga i tillvaron. Det transcendentala är närvarande när han i sonettens strama form skriver en av sina skönaste men också mest mångtydiga dikter, "Gullhanen", föremål för en djuplodande analys av Staffan Söderblom i boken *Och jag var länge död* (2006).

Överhuvudtaget finns i dagboken ett rikt material för att förstå bakgrunden till Hauges lyrik. Den tidigare återgivna kortdikten om katten, som först av alla märker vad som är på gång och som man bör vara vänlig mot, har exempelvis en motsvarighet i dagboken på ett ställe där Hauge skriver: "Jag gick förbi katten i dörren en dag [...] utan att säga någonting. Det var bara katten som satt där, men kanske hade han väntat ett ord han också – det kände jag efteråt." Jämsides med noteringar om Platon, Johann Wolfgang Goethe, Emily Dickinson och Elias Canetti finner Hauge det alltså angeläget att anteckna att han uppfört sig illa mot katten. I den stilen fortskrider det, stort och smått blandas i en oupphörlig växelverkan som spänner över 70 år.

Genren med mammutlika dagböcker har på senare tid prövats av Lars Norén och Karl Ove Knausgård. Vid en jämförelse med Hauges verk är det kanske mest slående att den introverte Hardangerbonden aldrig förfaller till självömkan. Hans prosa är lika saklig och hårdkockt som dikterna, med hans egen benämning, är kallsmidda. Stilmässigt kan Hauges dagbok stundom erinra om Dag Hammarskjölds *Vägmärken*, även om en ohögtidlig självbekännelse som denna naturligtvis vore otänkbar i den Hammarskjöldska vitboken: "Jag har hållit på med mitt, suttit och dirigerat världsrkestern i kalsonger till exempel. Ja, vad skall vanligt folk tro om sådant?"

Till allt annat är dagboken också en lärobok i poetik. Hauge förklarar saken drastiskt: "Du kan inte sitta på en kontorsstol och dikta [...] Innan du lär dig dikta måste du ha lärt dig att bryna en lie. Det är allt jag har att säga om konsten." Själv växlade han mellan bunden och fri vers, det var inte formen utan rytmen som i hans ögon skilde riktig poesi från finurliga skrivövningar. Att dikta utan rytm, säger Hauge, är som att segla i en uttorkad strömfåra. Därför var hans dom hård mot mycket av 1960- och 70-talens så kallade engagerade dikt. "It moves us not, it leaves us cold", konstaterar han med ett lån från den engelske 1800-talspoeten William Wordsworth, en av Hauges ständiga följeslagare. "Det vi kan lära oss av modernismen är ett modigare användande av verknytningsmedel och stilar, mer är det inte." Och vidare: "En riktigt bra dikt som skall gripa tag i sinnet och inte bara läsas med hjärnan, måste vara [...] i kontakt med och sprungen ur musikaliska källor och krafter." Anteckningen är daterad 1965, samma år som Bob Dylans låt "Like a Rolling Stone" gör sitt segertåg över världen. Det är mer än en slump att Hauge i dagboken flera gånger noterar den blivande Nobelpristagarens namn.

En sida hos Hauge som varit problematisk för hans många beundrare i främst Norge, Tyskland och den anglosaxiska världen är de uttalanden av politisk art som han gör i dagboken. Hans hållning till 1900-talets totalitära regimer är ambivalent. Under mellan-

krigstiden betecknar han Hitler som en stor man, men med koncentrationslägrens färdig uppenbarade skriver han: "Hela tiden har du trott att tyskar och medlemmar i Quislings parti var människor, trots allt. Nu vet jag inte vad jag skall tro. Det är så stygt. Så förfärligt. Så djupt kan alltså människan sjunka." Senare hyllar han Mao som en stor bondeledare och klandrar folken i Tjeckoslovakien och Polen när de gör uppror mot Sovjetstaten. Att han under Vietnamkriget ser Ho Chi Minh som en hjälte beror snarast på hans allmänt bondekonservativa hållning och förakt för kapitalismen. Hauge var för-

visso en stor personlighet och han efterlämnade ett genialt litterärt arv, men i fråga om politisk uppfattning vägladdes han inte sällan av förvillelser. Han tar avstånd från Ezra Pound, en "fullt och fast övertygad fascist", men sent i livet bekänner han ändå "att har jag lärt något lite av någon så är det av honom".

Hauge beskriver Nietzsche som "ett geni i baklås", och han är fullkomligt klar över dennes roll som inspiratör till nazismen och fascismen. Men han betonar att Nietzsche var estet och att en rutinerad läsare begriper att inte ta allt Nietzsche säger bokstavligt. I likhet med Thomas Mann, som i *Doktor Faustus* går i mäktigt klinch med Nietzsches idévärld, kan Hauge inte sluta att fascineras av den tyske filosofen hur mycket han än tar avstånd från dennes olycksbringande tankar. I en anteckning 1982 återvänder han till Nietzsche: "Han ville så mycket och så stort. Han mäktade inte med det. Att instinkten inte skall kvävas av förnuftet är riktigt. Men ändå. Liv kan inte levas utan moral."

Hauge kan knappast kallas religiös i någon vedertagen mening. Men han var övertygad om Guds existens och närvaron av en för läsaren av dagboken något svårbestämbar andevärld. Allra minst hade han något till övers för "positivister" och andra som sökte trivialisera religiösa upplevelser. På Rossvolls kyrkogård, högt ovan Ulvikfjordens vattenspegel och ett par stenkast från Hauges hem, står hans gravsten. På den finns ristat några rader ur en dikt som för ett par år sedan togs in i den norska psalmboken. Inskriften lyder i original: "Opn mine augo, Herre,/ so eg kan betre sjå,/ underet, ikkje berre/ avglansen utanpå." Kanske kan man se det som en själarnas gemenskap att gravskriften uttrycker samma oerhörda anspråk på att få tillvarons innersta mening uppenbarad, att få skåda Gud ansikte mot ansikte, som med lika hög intensitet har formulerats av en annan stor romantiker, den av Hauge ömt avhållne Erik Johan Stagnelius: "Säj, o Verld! hvar skall jag finna HERran?/ Mig så nära är han dock så fjärran./ Ej hans skugga blott i tidens elf,/ Honom vill jag finna, honom sjelf."

I påfallande kontrast till hur föga uppmärksammad Hauge ännu är i Sverige står den folkets kärlek som han numera omfattas av i Norge. Också de bokmålstalande har omsider tagit honom till sina hjärtan. I september 2016 utsåg landets tv-tittare Hauges "Det är den drömmen" till alla tiders bästa norska dikt, ett val mot vilket intet finns att invända. På elva korta rader lyckas Hauge där fånga en hel mänsklighets osläckliga evighetslängtan:

*Det är den drömmen vi bär på
att något vidunderligt skall ske,
att det måste ske –
att tiden skall öppna sig
att hjärtat skall öppna sig
att dörrar skall öppna sig
att berget skall öppna sig
att källor skall springa –
att drömmen skall öppna sig,
att vi en morgonstund skall glida in
på en väg vi inte vetat om.* ✨